JAHON RASSOMLARI IJODINI O‘RGANISHNING O‘QUVCHILARDA BADIIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

To‘lanboyeva Layloxon Iqboljon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti
“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi
e-mail: tolanboyevaalaylo@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda jahon rassomlari ijodini o‘rganishning o‘quvchilarda badiiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Tasviriy san’at namoyandalarining ijodiy merosi, badiiy asarlarni idrok etish, ranglar uyg‘unligini anglash, obrazli fikrlash, estetik dunyoqarash va ijodiy tasavvurni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Rembrandt, Vinsent van Gog, Klod Mone va Pablo Pikasso kabi mashhur rassomlarning ijodiy faoliyati misolida san’at asarlarini ta’lim jarayonida o‘rganishning pedagogik imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Jahon rassomlari ijodini o‘rganish asosida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kuzatuvchanligi va ijodiy yondashuvini rivojlantirishga doir tavsiyalar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: jahon rassomlari, tasviriy san’at, badiiy tafakkur, estetik tarbiya, ijodiy fikrlash, rangtasvir, kompozitsiya, obrazli tafakkur, san’at asarlari, o‘quvchilar ijodkorligi.

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish, voqelikni estetik idrok etish va o‘z qarashlarini badiiy ifodalash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tasviriy san’at ta’limi o‘quvchilarning atrof-muhitni kuzatishi, undagi go‘zallikni anglab yetishi, ranglar, shakllar va obrazlar orqali fikrlashini shakllantirishda alohida o‘rin tutadi.

Tasviriy san’at insoniyatning tarixiy, madaniy va ma’naviy taraqqiyotini aks ettiruvchi muhim sohalardan biridir. Turli davrlarda yashab ijod qilgan rassomlar o‘z asarlari orqali jamiyat hayoti, inson xarakteri, tabiat go‘zalligi, tarixiy voqealar va falsafiy qarashlarni ifodalab kelganlar. Shu sababli jahon rassomlari ijodini o‘rganish o‘quvchilarga nafaqat san’at tarixiga oid bilimlarni egallash, balki turli xalqlarning madaniyati, dunyoqarashi va estetik qadriyatlarini anglash imkonini ham beradi.

Rudolf Arnheim o‘zining “Visual Thinking” asarida inson tafakkurida ko‘rish va vizual idrokning muhim o‘rnini asoslab bergan. Muallifning yondashuviga ko‘ra, ko‘rish jarayoni shunchaki tashqi ko‘rinishni qabul qilish emas, balki predmetlar o‘rtasidagi munosabatlarni anglash, taqqoslash va ma’no hosil qilish bilan bog‘liq

murakkab aqliy faoliyatdir [1]. Bu qarash tasviriy san’at mashg‘ulotlarida badiiy tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Jahon rassomlari ijodini o‘rganish deganda turli tarixiy davr va san’at yo‘nalishlarida faoliyat yuritgan rassomlarning hayoti, ijodiy uslubi, asarlari, badiiy qarashlari hamda san’at rivojiga qo‘shgan hissasini o‘quv jarayonida o‘rganish tushuniladi. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning san’at haqidagi tasavvurlarini kengaytirish bilan birga, ularda mustaqil tahlil qilish, badiiy obrazlarni tushunish va o‘z ijodiy fikrlarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

E.H.Gombrichning “The Story of Art” asarida jahon san’ati taraqqiyoti turli tarixiy davrlar, badiiy maktablar va rassomlarning ijodiy izlanishlari orqali yoritilgan [2]. Mazkur asar san’at tarixini o‘rganishda rassom ijodini uning yashagan davri, ijtimoiy muhiti va badiiy qarashlari bilan bog‘liq holda tushunish zarurligini ko‘rsatadi.

Pedagogik jihatdan jahon rassomlari ijodini o‘rganish quyidagi yo‘nalishlarda ahamiyat kasb etadi:

Birinchidan, estetik idrokni rivojlantiradi. O‘quvchilar badiiy asarlarni kuzatish orqali ranglar uyg‘unligi, shakllar mutanosibligi, kompozitsion yechim va tasviriy ifoda vositalarini anglay boshlaydilar.

Ikkinchidan, obrazli tafakkurni shakllantiradi. Rassomning tasvirlagan voqea-hodisalari, inson qiyofalari va tabiat manzaralarini o‘rganish o‘quvchilarning tasavvur qilish hamda obrazlar orqali fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Uchinchidan, mustaqil fikrlashga o‘rgatadi. O‘quvchilar biror san’at asarini tahlil qilishda uning mazmuni, g‘oyasi va badiiy xususiyatlari haqida o‘z fikrlarini bildirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

To‘rtinchidan, madaniy dunyoqarashni kengaytiradi. Turli mamlakatlar rassomlarining ijodini o‘rganish orqali o‘quvchilar xalqlarning urf-odatlari, tarixi, turmush tarzi va ma’naviy qadriyatlari bilan tanishadilar. Demak, jahon rassomlari ijodini o‘rganish tasviriy san’at darslarini faqat rasm chizish faoliyati bilan cheklab

qo‘ymasdan, ularni keng qamrovli estetik va intellektual rivojlanish jarayoniga aylantirish imkonini beradi.

Jahon tasviriy san’atida o‘ziga xos ijodiy uslub va badiiy qarashlari bilan ajralib turadigan rassomlar juda ko‘p. Ularning asarlarini ta’lim jarayonida o‘rganish o‘quvchilarning san’atga bo‘lgan qiziqishini oshirish va badiiy tafakkurini rivojlantirish uchun muhim imkoniyat yaratadi.

Leonardo da Vinchi (1452–1519) Uyg‘onish davrining buyuk namoyandasi bo‘lib, rassomlik, me’morchilik, muhandislik va ilm-fanning turli yo‘nalishlarida faoliyat yuritgan. Uning “Mona Liza” va “So‘nggi oqshom” asarlari jahon san’atining mashhur namunalaridan hisoblanadi. Leonardo ijodida inson anatomiyasi, tabiat hodisalari, yorug‘lik va soya munosabatlari chuqur o‘rganilgan. Masalan, “Mona Liza” portretini tahlil qilish orqali o‘quvchilar inson yuzidagi hissiy ifodalar, nigoh, yorug‘lik va soyaning badiiy imkoniyatlarini tushunishlari mumkin. Bu esa ularning kuzatuvchanligi va obrazli fikrlashini rivojlantiradi.

Mikelanjelo Buonarroti (1475–1564) Uyg‘onish davri san’atining yirik vakillaridan biri bo‘lib, haykaltaroshlik, rangtasvir va me’morchilik sohalarida katta meros qoldirgan. Uning “David” haykali hamda Sikstin kapellasidagi devoriy suratlari inson qiyofasi, jismoniy harakat va ichki ruhiy holatni ifodalashning yuksak namunalaridir. Mikelanjelo ijodini o‘rganish o‘quvchilarga inson tanasining mutanosibligi, harakat dinamikasi, kompozitsion yaxlitlik va obrazning mazmuniy ifodasini anglashga yordam beradi.

Rembrandt van Reyn (1606–1669) Golland rangtasvir maktabining mashhur vakili bo‘lib, portret va tarixiy janrlardagi asarlari bilan tanilgan. Uning ijodida yorug‘lik va soya qarama-qarshiligi, inson ruhiyatini tasvirlash va obrazning ichki mazmunini ochib berish alohida ahamiyatga ega. “Tungi qorovul” (The Night Watch) asarini o‘rganish orqali o‘quvchilar kompozitsiyadagi harakat, yorug‘likning taqsimlanishi va obrazlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tahlil qilishlari mumkin.

Vinsent van Gog (1853–1890) postimpressionizm yo‘nalishining mashhur vakili bo‘lib, o‘zining yorqin ranglari, kuchli hissiy ifodasi va o‘ziga xos tasviriy uslubi bilan ajralib turadi. Uning “Yulduzli tun” (The Starry Night) asarida osmon, yulduzlar va tabiat manzarasi kuchli ranglar hamda harakatchan chiziqlar orqali ifodalangan. Ushbu asarni o‘rganish o‘quvchilarga ranglarning hissiy ta’sirini, tasviriy ifoda vositalarining imkoniyatlarini va rassomning shaxsiy munosabati san’at asarida qanday namoyon bo‘lishini anglashga yordam beradi.

Klod Mone (1840–1926) impressionizm yo‘nalishining asoschilaridan biri hisoblanadi. Uning ijodida tabiat manzaralari, yorug‘likning o‘zgarishi va ranglarning turli sharoitlarda namoyon bo‘lishi muhim o‘rin egallaydi. “Suv nilufarlari” (Water Lilies) turkumidagi asarlari tabiatning bir xil manzarasi turli yorug‘lik va atmosfera sharoitlarida qanday o‘zgarishini ko‘rsatadi. Mone ijodini o‘rganish o‘quvchilarda tabiatni diqqat bilan kuzatish, rang tuslarini farqlash va o‘z taassurotlarini tasviriy vositalar yordamida ifodalash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Pablo Pikasso (1881–1973) XX asr san’atining eng ta’sirchan namoyandalaridan biri bo‘lib, kubizm yo‘nalishining shakllanishida muhim rol o‘ynagan. Uning “Gernika” asari urushning vayronkor oqibatlari va insoniyat boshiga tushgan fojialarni ramziy obrazlar orqali ifodalaydi. Mazkur asarni o‘rganish o‘quvchilarni voqelikni turli nuqtayi nazardan ko‘rishga, shakllarning o‘zgarishi, ramzlar va badiiy ifoda vositalarining mazmunini tushunishga undaydi.

Yuqoridagi rassomlar ijodini taqqoslash o‘quvchilarga san’atda yagona tasvirlash usuli mavjud emasligini, har bir ijodkor voqelikni o‘z dunyoqarashi va badiiy maqsadidan kelib chiqib ifodalashini tushunishga yordam beradi. Bu esa ularning mustaqil badiiy qarashlari shakllanishi uchun muhim asos hisoblanadi.

Badiiy tafakkur - insonning voqelikni obrazlar, ranglar, shakllar, ramzlar va estetik munosabatlar orqali idrok etishi, anglash va ijodiy ifodalash qobiliyatidir. U kuzatuvchanlik, tasavvur, hissiy idrok, tahlil qilish va ijodiy qaror qabul qilish kabi

jarayonlarni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarda badiiy tafakkurni rivojlantirish uchun san’at asarlarini shunchaki namoyish etishning o‘zi yetarli emas. Ularni mazmunan tahlil qilish, asardagi badiiy vositalarni aniqlash, rassomning g‘oyasini tushunish va shaxsiy munosabat bildirishga yo‘naltirish zarur.

Harvard universiteti qoshidagi Project Zero markazida ishlab chiqilgan “Studio Thinking” yondashuvi tasviriy san’at ta’limida rivojlantiriladigan sakkizta fikrlash odatini ajratib ko‘rsatadi. Ular mahoratni rivojlantirish, faol ishtirok etish va qat’iyat, tasavvur qilish, fikrni ifodalash, kuzatish, mulohaza yuritish, tajriba o‘tkazish hamda san’at olamini tushunishdan iborat [3]. Mazkur yondashuvga muvofiq, rassomlar ijodini o‘rganish jarayonida quyidagi faoliyat turlaridan foydalanish mumkin:

1. Kuzatish va tasvirlash. O‘quvchilarga rassom asari namoyish etilib, undagi asosiy ranglar, shakllar, obrazlar va kompozitsion elementlarni aniqlash topshiriladi. Bu mashq ularning diqqatini jamlash va ko‘rgan narsalarini aniq ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

2. Taqqoslash va tahlil qilish. Turli rassomlarning bir xil mavzudagi asarlari taqqoslanadi. Masalan, ikki rassom tomonidan tasvirlangan tabiat manzaralari o‘rganilib, rang tanlash, tasvirlash uslubi va badiiy kayfiyatdagi farqlar aniqlanadi.

3. Ijodiy tasavvur qilish. O‘quvchilarga mashhur rassom asarini kuzatish asosida uning mazmunini davom ettirish yoki shu uslubdan ilhomlanib yangi kompozitsiya yaratish vazifasi beriladi. Bunda o‘quvchilar tayyor namunani takrorlash emas, balki o‘z fikrlarini mustaqil ifodalashga yo‘naltiriladi.

4. Mustaqil munosabat bildirish. O‘quvchilar asarning qaysi jihati ularga ta’sir qilgani, rassom qanday g‘oyani ifodalaganligi va nima sababdan muayyan ranglardan foydalanganligi haqida fikr bildiradilar.

Harvard Project Zero tomonidan tavsiya etilgan “See, Think, Wonder” — “Ko‘raman, o‘ylayman, savol tug‘iladi” usuli ham badiiy tafakkurni rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu usulda o‘quvchi avval asarda nimalarni

ko‘rayotganini aytadi, keyin uning mazmuni haqida fikr yuritadi va nihoyat, o‘zida paydo bo‘lgan savollarni shakllantiradi [4]. Masalan, Vinsent van Gogning “Yulduzli tun” asari asosida quyidagi savollar berilishi mumkin:

1. Asarda qanday ranglar ustunlik qiladi?
2. Rassom osmonni nima sababdan harakatchan chiziqlar bilan tasvirlagan?
3. Asar sizda qanday hissiyotlarni uyg‘otadi?
4. Agar siz ushbu manzarani chizganingizda, qanday ranglardan foydalangan bo‘lardingiz?

Bunday savollar o‘quvchilarni tayyor javoblarni yodlashdan ko‘ra, mustaqil kuzatish, fikrlash va xulosa chiqarishga yo‘naltiradi.

Jahon rassomlari ijodini o‘quv jarayoniga samarali tatbiq etish uchun mashg‘ulotlarni izchil, qiziqarli va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos tashkil etish muhimdir. Bunda o‘qituvchi faqat rassomning tarjimayi holini bayon qilish bilan cheklanmasdan, uning asarlari orqali o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishi lozim.

Birinchi usul - san’at asarlari asosida suhbat tashkil etish. Dars davomida rassomning mashhur asari namoyish etiladi va o‘quvchilar bilan uning mazmuni, kompozitsiyasi, ranglar uyg‘unligi hamda badiiy g‘oyasi muhokama qilinadi. Bu usul og‘zaki nutq, tahliliy fikrlash va estetik munosabatni rivojlantiradi.

Ikkinchi usul - ijodiy taqqoslash. O‘quvchilarga turli san’at yo‘nalishlariga mansub rassomlarning asarlari taqdim etiladi. Masalan, Klod Mone va Vinsent van Gogning tabiat manzaralari taqqoslanadi. Ularning rang ishlatish usuli, tasviriy ifodasi va tabiatga munosabati o‘rganiladi.

Uchinchi usul - mustaqil ijodiy topshiriqlar. O‘quvchilarga mashhur rassomlar asarlaridan ilhomlanib, o‘z kompozitsiyasini yaratish topshiriladi. Bunda o‘quvchi o‘rgangan bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llaydi, rang va shakllarni mustaqil tanlaydi.

To‘rtinchi usul - virtual muzey va raqamli resurslardan foydalanish. Internet orqali dunyoning mashhur muzeylaridagi san’at asarlarini ko‘rish, ularning tafsilotlarini kattalashtirib o‘rganish va turli rassomlar ijodini taqqoslash mumkin. Bu usul o‘quvchilarning san’atga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ta’lim jarayonini ko‘rgazmali tashkil etishga yordam beradi.

Beshinchi usul - ijodiy taqdimot va ko‘rgazmalar tashkil etish. O‘quvchilar o‘zlari tanlagan rassom haqida ma’lumot to‘playdi, uning bir yoki bir nechta asarini tahlil qiladi va sinfdoshlariga taqdim etadi. Shuningdek, o‘z ijodiy ishlarini namoyish qilib, ular haqida izoh beradi.

UNESCO tomonidan 2024-yilda qabul qilingan Madaniyat va san’at ta’limi doirasi san’at va madaniyatni ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraydi. Ushbu hujjatda san’at ta’limining ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va madaniy xilma-xillikka hurmatni rivojlantirishdagi ahamiyati ta’kidlangan [5]. Mazkur yondashuv jahon rassomlari ijodini o‘rganishni faqat tasviriy san’at darsi doirasida emas, balki o‘quvchilarning umumiy madaniy va intellektual rivojlanishi bilan bog‘liq holda tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

Jahon rassomlari ijodini o‘rganish jarayonida quyidagi pedagogik tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, mashg‘ulotlarda rassomlarning faqat tarjimayi holi va asar nomlarini o‘rgatish bilan cheklanmasdan, ularning ijodiy uslubi, badiiy qarashlari va asarlarining mazmunini ham tahlil qilish lozim.

Ikkinchidan, o‘quvchilarga asarlar haqida mustaqil fikr bildirish imkoniyatini berish zarur. O‘qituvchi ularning fikrlarini tayyor xulosalar bilan almashtirmasligi, balki savollar orqali to‘g‘ri yo‘naltirishi kerak.

Uchinchidan, turli tarixiy davr va san’at yo‘nalishlariga mansub rassomlarning ijodini o‘zaro taqqoslash orqali o‘quvchilarning badiiy dunyoqarashini kengaytirish lozim.

To‘rtinchidan, nazariy mashg‘ulotlarni amaliy rasm chizish, kompozitsiya yaratish va ijodiy topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish kerak.

Beshinchidan, o‘quvchilarning ijodiy ishlarini baholashda faqat texnik mahoratga emas, balki mustaqil g‘oya, rang tanlash, tasviriy ifoda va ijodiy yondashuvga ham e’tibor qaratish muhimdir. Shuningdek, o‘quvchilarning badiiy tafakkuridagi rivojlanishni kuzatish uchun ularning dastlabki va keyingi ijodiy ishlari, san’at asarlarini tahlil qilishdagi fikrlari hamda mustaqil kompozitsiyalaridagi o‘zgarishlarni taqqoslash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Jahon rassomlari ijodini o‘rganish o‘quvchilarda badiiy tafakkurni rivojlantirish, estetik dunyoqarashni shakllantirish va ijodiy qobiliyatlarni yuzaga chiqarishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Rembrandt, Vinsent van Gog, Klod Mone va Pablo Pikasso kabi buyuk rassomlarning ijodiy merosi orqali o‘quvchilar san’atning turli yo‘nalishlari, badiiy ifoda vositalari va ijodiy yondashuvlarning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganadilar. San’at asarlarini kuzatish, taqqoslash, tahlil qilish va ular asosida mustaqil ijodiy ishlar bajarish o‘quvchilarning obrazli fikrlashi, tasavvuri, kuzatuvchanligi va estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, mashhur rassomlar asarlarini muhokama qilish va ulardagi badiiy g‘oyalarni anglash o‘quvchilarning san’atga nisbatan ongli munosabatini shakllantiradi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, umumta’lim muassasalarida tasviriy san’at mashg‘ulotlarini jahon rassomlari ijodi bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etish, zamonaviy pedagogik usullardan foydalanish, virtual muzeylar va ko‘rgazmali materiallarni dars jarayoniga tatbiq etish maqsadga muvofiq. Bu esa o‘quvchilarning nafaqat tasviriy san’atga oid bilimlarini, balki mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va badiiy tafakkur ko‘nikmalarini ham rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arnheim R. Visual Thinking. — Berkeley: University of California Press, 1969. — 345 p.

2. Gombrich E. H. The Story of Art. — 16th ed. — London: Phaidon Press, 1995. — 688 p.
3. Hetland L., Winner E., Veenema S., Sheridan K. M. Studio Thinking 2: The Real Benefits of Visual Arts Education. — 2nd ed. — New York: Teachers College Press, 2013.
4. Harvard Graduate School of Education. Project Zero. See, Think, Wonder: A Thinking Routine for Exploring Works of Art and Other Interesting Things. https://pz.harvard.edu/sites/default/files/See%20Think%20Wonder.pdf
5. UNESCO. UNESCO Framework for Culture and Arts Education. — Abu Dhabi: UNESCO, 2024. — URL: https://www.unesco.org/en/culture-education/framework
6. Dewey J. Art as Experience. — New York: Perigee Books, 2005. — 371 p.
7. Harvard Graduate School of Education. Project Zero. Eight Habits of Mind. — URL: https://pz.harvard.edu/resources/eight-habits-of-mind